

Linksmasis literatūros mokslas (Beveik esė)

Rita Tūtlytė

Vilniaus universiteto Literatūros, kultūros ir vertimo tyrimų instituto
Lietuvių literatūros katedros docentė
Associate Professor of the Institute of Literary,
Cultural and Translation Studies, Vilnius University
rita.tutlyte@gmail.com

Santrauka. Straipsnyje apžvelgiamos per pastaruosius tris dešimtmečius išryškėjusios lietuvių literatūrologijos raidos ypatybės, stebimi tam tikri mentaliniai judesiai, ryškinami šio pobūdžio „perkėlimo“ sunkumai ir savirefleksijos „hermeneutika“. Autorė nekelia tikslo išsamiai aprašyti visas Lietuvoje besiformavusias literatūrologijos mokyklas, verstus teorinius veikalus ar kuriuo nors aspektu grupuoti literatūros mokslininkus bei aptarti jų nuveiktus darbus – viena ar kita pavidė sporadiškai minima tik kaip vienkartinis pavyzdžio atvejis. Straipsnis yra vienos perspektyvos produktas, nepretenduojas į objektyvų visuminį reiškinių pristatymą.

Raktiniai žodžiai: Lietuvių literatūrologija (1990–2020), minties horizontai.

Merry Science of Literature (Almost an Essay)

Summary. The article investigates the development of the literary studies of Lithuanian literature over the past three decades pointing out some mental movements as well as difficulties of „transference“ and „hermeneutics“ of selfreflection. The article is not focused on describing all the schools of literary studies that were under formation at that time, the translated theoretical works or on classifying the researchers of the period (some names are mentioned sporadically as an example only). The aim is to give just one perspective without aiming to provide an objective wholesome overview.

Keywords: literary studies of Lithuanian literature, horizons of thought.

Priešistorė: iš kokių pagrindų augta

Sovietmečio Lietuvoje, viena vertus, buvo bendri ideologiniai reikalavimai humanitariams mokslams ir privalomieji tyrimo aspektai. Ryškių literatūros mokyklų, tokių, kaip dabar jas suprantame (su raiškia teorija, autoritetais, bendradarbių branduoliu), nebuvo. Po tuo bendrų ideologinių reikalavimų „skėčiu“ lietuvių literatūrologai sau tinkamą poziciją ieškojo individualiai (glaudžiau telkėsi tik neoficialiai). Vienai sričiai skirtose studijose mokslininkai ieškojo labiau nuo politizuotų socialinių teorijų nutolusios literatūrologinės mokyklos ir tam tikru lygmeniu ją adaptavo. Monografijose plačiausiai skleidėsi socio-

Received: 25/05/2021. Accepted: 22/07/2021

Copyright © Rita Tūtlytė, 2021. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

kultūrinė, daugiau ar mažiau nacionalinį savitumą ryškinanti perspektyva. Ši tyrimo paradigma egzistavo tarsi „be krantų“, kaip bendroji, visuotinė. Fiksuotina esminė tyrėjų laikysena – siekis koku nors būdu atsitraukti nuo vulgaraus ir politizuoto literatūros sociologizavimo, pirmenybę teikti estetiniam kūrinio matmeniui (Vanda Zaborskaitė, Albertas Zalatorius, Donatas Sauka, Kęstutis Nastopka). Funkcionaliai veikė Zaborskaitės prengta *Poetika ir literatūros estetika* (I, II t., 1978), profesoriaus Juozo Girdzijausko paskaitos studentus pažindino su Europos estetinėmis mokyklomis. Pamažu tyrimuose ryškėjo formalistinė / struktūrinė mokykla, gal ne tokia (su autoritetais, sąvokomis, tyrimo pagrindais ir strategijomis), o labiau kaip poetikos, kūrinio sąrangos tyrimo praktika (sekant Jurijaus Lotmano *Struktura chudožestvenogo teksta*, 1970, *Analiz poetičeskogo teksta*, 1972 ir kt.). Šiame lauke radosi lietuvių eilėdaros tyrimų (Girdzijauskas, *Silabinės-toninės eilėdaros susiformavimas*, 1966, *Lietuvių eilėdara: XX amžius 1979*), pasakojimo schemų analize pagrįstų darbų (Albertas Zalatorius, *Lietuvių apsakymo raida ir poetika*, 1971, *XX amžiaus lietuvių novelė*, 1980). Impulsų teikė ir JAV išleista ir Lietuvoje tuo metu dar slapta skaityta Algirdo Juliaus Greimo knyga *Apie dievus ir žmones* (Chicago, 1979), į pažinties lauką įtraukusi Vladimiro Propo, Claude Levi-Strauso idėjas.

Į laikotario pabaigą kaip svarbus ir pasiilgtas minties horizontas išryškėjo filosofinis literatūros matmuo, jis rodėsi vis labiau įmanomas, nes jau sinchroniškai palaikomas filosofų mąstymo apie žmogų (estetikos antologija *Grožio kontūrai: iš XX a. užsienio estetikos*, 1980; moralės filosofijos antologija *Gėrio kontūrai*, 1989; tęstinis leidinys *Etikos etiudai, 1977–1989*; Arvydo Šliogerio monografija *Žmogaus pasaulis ir egzistencinis mąstymas*, 1985). Dar viena tendencija, plečianti matymo ir mąstymo lauką, buvo pagreitį įgaunantys komparatyvistikos tyrimai (Vytautas Kubilius, Kęstutis Nastopka).

Žvelgdami į pastaruosius tris nepriklausomos Lietuvos dešimtmečius sąlygiškai ir kiek formaliai galėtume išskirti tris lietuvių literatūrologijos raidos etapus. Apie lietuvių literatūrologijos kaitos probleminius aspektus yra rašę vyresniosios ir vidurinėsios kartos humanitarai, – jų mintys parėmė šio straipsnio galvojimo linkmes, leido pasitikrinti išvalgas.

Pirmas dešimtmetis: teorijų adaptacija, konkurencija, mokyklų formavimasis

Po nepriklausomybės atgavimo, atsivėrus sienoms fizine ir mentaline prasme, imta ieškoti naujų žvilgsnių į literatūrą, siekta radikalaus, esminio posūkio. Greta tradicinių literatūrologijos mokyklų (daugiau ar mažiau apmąstytu) – imanentinės analizės, poetikos studijų, tradicinės komparatyvistikos – pirmu dešimtmečiu karštligiškai ieškota, kaip išplėsti literatūrologijos mokyklų lauką, siekta greitai susipažinti su iki tol mažiau žinotomis teorijomis, suvokti jų turinį ir krantus. Anot Elenos Baliutytės, „tai buvo susiję ne tiek su išoriniu spaudimu, kiek su vidinėmis pačios literatūrologijos ambicijomis sutvirtinti savo, kaip mokslinės disciplinos, autoritetą“¹, taip pat – su ryškėjančia postmodernizmo epocha, įteisinančia požiūrių, teorijų ir kt. daugybiškumą.

¹ Elena Baliutytė, *Laiko įkaitė ir partnerė: lietuvių literatūros kritika 1945–2000. Naujosios literatūros studijos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 155.

Greitai stiprėjo pagrindus Lietuvoje turėjusi struktūralizmo, formalizmo, prancūziškos greimiškos semiotikos mokykla: prasidėjus Sajūdžiui pasirodė Algirdo Juliaus Greimo rinktinės *Semiotika* (1989), *Iš toli ir iš arti* (1991). Semiotikos teorijų ir metodų adaptacija vyko rimtai ir kietai (visapusiškai apibrėžti tyrimo pagrindai, ypač paisyta teorinio vientiškumo). Organizuota daug seminarų, kolektyvinių ir analitinių trenavų; leista verstinių teorinių tekstų, pratybų sąsiuvinii. Struktūralizmo ir semiotikos mokykla turėjo entuziastingą jaunąją kartą, ištikimus idėjai vedlius, kolegų užsienyje, su jais glaudžiai bendradarbiauta. Pagrindinė naujausių teorijų tribūna – „Baltų lankų“ leidyklos tęstiniai sąsiuviniai. Be struktūralizmo ir prancūziškos greimiškos semiotikos mokyklos, atkreiptas dėmesys ir į diskurso, naratologijos teorijas, kurių lauke iki šiol dirba keli autoriai (Nijolė Keršytė, *Pasakojimo pramanai*, 2016; Dainius Vaitiekūnas). Pirmu dešimtmečiu demonstruotas teorijų sunkis. Pastangos tiksliai pataikyti į sukurta schemą kelė kartojimo / pamėgdžiojimo išpūdį, kita vertus, skatino ir analitinių atradimų džiaugsmą. Šiam periodui būdingas ir tam tikras ilgesys – adaptacijos laisvumo, eksperimentiškumo rodymo, asmenybiškesnio santykio (toks yra Kęstučio Nastopkos darbuose).

Ypač svarbus šiuo periodu pasirodė JAV gyvenusio sociologo Vytauto Kavolio asmuo: jo paskaitos, diskusijos, veikalai, pateikę platų prieigų prie kultūros ir literatūros spektrą – nuo psichoanalitinio žvilgsnio iki civilizacijų analizės ar sąmoningumo istorijų². Jo darbai ir idėjos (kaip ir tuo metu gausiai Atviros Lietuvos fondo leidžiamos verstinės užsienio sociologų, kultūrologų knygos) buvo galingas minties impulsas, atvėręs naujus „geografinius“ aprašomų objektų horizontus, medžiagos įvairovę argumentams, davęs daug inspiracijų analitinei praktikai ir tyrimų kryptims formuotis. Entuziastingame naujų projekcijų ieškojimo sraute formavosi ir feminizmo judėjimo suformuota teorinė žiūra į literatūrą (Karlos Gruodis parengta verstinių straipsnių antologija *Feminizmo ekskursai: moters samprata nuo Antikos iki postmodernizmo*, 1995; Solveigos Daugirdaitės, *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, 2000; Viktorijos Daujotytės, *Moteriškoji literatūros epistema*, 1991, *Parašyta moterų*, 2001). Kaip kultūros studijų dalis galingai užsiangažuoja mitokritika – didelio susidomėjimo sulaukia Mircea Eliades struktūruotas mąstymas (*Amžinojo sugrįžimo mitas. Archetipai ir kartotė*, 1996), Gintaro Beresneičiaus darbai (nuo *Dausos: pomirtinio gyvenimo samprata senojoje lietuvių pasaulėžiūroje*, 1990, iki *Lietuvių religija ir mitologija: sisteminė studija*, 2004); Eugenijaus Ališankos (*Vaizdijantis žmogus*, 1998), Vygando Šiukčiaus (*Mitopoetika lietuvių prozoje: tekstų interpretacija*, 1999) studijos.

Viena vertus, šis laikas yra postmodernizmo pažinimo ir „įsisavinimo“ laikas, kita vertus, paradoksalu, bet šis dešimtmetis (o gal ir visas trisdešimtmetis) – matytinas ir kaip savitas literatūrologijos „modernizmo“ laikas. Į šią literatūrologijos „modernizmo“ paradigmą įrašytinas modernizmui būdingas tolydaus naujumo siekis, – jis reiškiasi tuo, kad adaptuojamų literatūrologijos kryptių sparčiai daugėja, vienoms nespėjus išsiskleisti gražiais žiedais kuriasi kitos (panašiai kaip XX amžiaus pradžioje Europos centruose viena kitą keičia ir konkuruoja meno srovės). Lietuvių literatūrologijoje konkuruojama dėl naujų

² Vytautas Kavolis, *Sąmoningumo trajektorijos. Lietuvių kultūros modernėjimo aspektai*, Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1986; *Epochų signalūros*, Vilnius, 1991; *Žmogus istorijoje*, 1994; *Kultūrinė psichologija*, Vilnius, 1995; *Civilizacijų analizė*, Vilnius, 1998.

teorijų pažinimo, jų atstovavimo. Kiekviena mokykla nori būti kuo naujesnė ir, be abejo, kuo teisingesnė už kitą. Šie matmenys (naujumo, teisingumo, konkuravimo) veikia kaip paskata, bet kartu kiek dogmiškai selektyviai. Orientuotasi į „labiau prisiskaitymą“ naujų teorijų arba į „geresni nei kolegos“ teorinį išmanymą. Vyrauja ne tiek dalijimosi nauja medžiaga gestas, kiek konkuravimo principas, lenktynių azartas (aš skaičiau, o tu dar neskaitei, užmirštant, kad tas „neskaitei“ tuo metu skaito ką kitą, turi kitas teorines priegas; arba kita pozicija: „aš geriau žinau, ką Lotmanas / Heideggeris ir t. t. turėjo galvoje“). Smagus laikas lenktynėms, KITO žinojimo / nežinojimo utriravimui, ironijai, galutinės tiesos paieškoms³... Tokia konkurencija tuo metu savitai skatino teorinių horizontų plėtrą, bet: žinome ir kitką – visi žinojimai yra daliniai, apima tik kelias gerai išmanomas sritis.

Viena vertus, šis adaptuojamų teorijų konkuravimo laikas, teorijos atstovavimo požiūriu, vienų mokslininkų tvirtas atsiribojimas nuo kitų mokslininkų kitoniskų prieigų – tai kokonų sukimo, korių lipdymo, kinų sienos statymo laikas; kita vertus, tai ir natūralus etapas: teorijų pagrindų, esmės, priemonių išsigryninimo laikas. Ypač siekiama metodo grynumo. Smarkiausias ginčas vyksta dėl pagrindo apibrėžimo: tarp teksto tikrovės ir gyvenimo tikrovės. Iki kuriozų. Svarbu pažymėti, kad kaip tik šiuo dešimtmečiu formuojasi poreikis pačiai mokslininko asmenybei save kaip tyrėją identifikuoti konkrečios teorijos ar mokyklos atžvilgiu, jai atstovauti, rasti sau teritoriją, apibrėžti savo ribas, savo autoritetus, savo darbo metodus. Tokia asmens autorefleksija visada yra reikalinga; o dar reikalingesnė kitaip galvojančio tolerancija. Šis laikas sietinas su vis stiprėjančia mokslinė savimone. Dabartiniai kultūros tyrėjai, atlikę „lauko tyrimus“, surinkę atsiminimus apie prieš tris dešimtmečius mus ištikusį laiką, rastų puikios medžiagos mentaliteto istorijai.

Antras dešimtmetis: hermeneutikos skiepai

Šis dešimtmetis lietuvių literatūrologijoje pasižymėjo nauju posūkiu. Įtampas naikinti ėmėsi plačiai išskleistas hermeneutikos laukas ir jo turiniai, bendri principai: mąstymo ratas, savipratos ratas ir kt. Mokslininkai imasi raštu apibrėžti savo pozicijas prisiimanų teorijų ir analitinės praktikos požiūriu (Viktorija Daujotytė, *Mažoji lyrikos teorija*, 2005); mokslinės savipratos diskursai darosi net kiek madingi. Kaip humanistikos horizontų žvalgymai laikotarpiu pradžioje radosi filosofų darbų vertimai (Wilhelm Dilthey, „Hermeneutikos atsiradimas“, vertė Arūnas Sverdiolas, in: *Filosofija ir sociologija*, 1990; Martynas Heidegeris, *Rinktiniai raštai*, 1992). Pamažu vėrėsi hermeneutikos sampratų sklaida, ryškėjo hermeneutikos teorija ir literatūrologiniai jos aspektai (Hans Georg Gadamer, *Grožio aktualumas. Menas kaip žaidimas, simbolis ir šventė*, 1997; *Istorija. Menas. Kalba*, 1999; Heidegger / Gadamer, *Meno kūrinio ištaka*, 2003; Paul Ricoeur, *Interpretacijos teorija. Diskursas ir reikšmės perteklius*, 2000). Laiku ir itin sklandžiai išversti filosofinės hermeneutikos veikalai ir lietuvių filosofų darbai (Arūnas

³ Anot Baliutytės, konfrontacinė strategija, „ypač „revoliucionierių“ diskursuose, ji įsikūnydavo dažniau „Aš ir kitas“ pavidalu; deklaruodami būtinumą ardyti binarizmą ir opozicijų logiką kaip represuojančią, jie patys nesivarždami užimdavo moralistų poziciją kitaip manančio atžvilgiu, anam siūlydami autoironijos receptus, bet ne nešyptelėdami patys“, *Op. cit.*, p. 165.

Sverdiolas, *Būti ir klausti. Filosofinės hermeneutikos studijos-1*, 2002, *Aiškinimo ratas. Hermeneutinės filosofijos studijos-2*, 2003) kūrė tvirtus pagrindus literatūrologams. Manytina, kad hermeneutikos teorijos literatūrologų visuomenę išlaisvino iš gan kietų technologinių schemų, konkurencinių įtampų. Hermeneutikos sėkmė – jos principų įtraukimas į mąstymą. Hermeneutikos laukas suteikė erdvę vis grįžtančiam minties judesiui, leido suvokti paties aiškinimo proceso sudėtingumą ir skaidrumą. Tai turėjo ir tebeturi reikšmės. Hermeneutikos pažinimo poreikis radosi ne (arba ne tik) kaip atsakas į griežtas struktūralizmo ir semiotikos procedūras, – su hermeneutinio mąstymo lauku susipažinta nuosekliai, tvarkingai (nesukėlė chaoso, lenktynių). Ir vertimuose, ir mąstymuose buvo justi kantrumas, akademinė ramybė. Atrodo, kad filosofai su hermeneutikos filosofija gerai susitvarkė, – ji pristatyta, puikiai funkcionuoja. Ką pasakyti apie literatūrinę hermeneutiką? Ji liko kiek „pogrindinė“, metodologiškai mažiau išskleista (Daujotytė rašo labiau filosofinės hermeneutikos erdvėje). Vis dėlto pasibaigus antram dešimtmečiui pasirodo svarbus veikalas – Aušra Jurgutienė knygoje *Literatūros suvokimo menas: Hermeneutikos tradicija* (2013) apžvelgia hermeneutikos istoriją ir hermeneutikai artimų teorijų spektrą (intersubjektyvumo teorijas, fenomenologiją, receptijos estetiką, į skaitytoją orientuotą hermeneutiką).

Lietuvių literatūrologijai pasirodė svarbūs patys hermeneutikos principai: ne tiek analitinė technika, o labiau mąstymo būdas ir mąstymo savistaba (kokios procedūros sudaro mano minties judesį, kokia interpretacijos kaip nepabaigiamo proceso galimybė). Hermeneutikos praktikoje nėra galutinio žinojimo ir nurodytų analitinių procedūrų nuoseklumo reglamento (kaip yra semiotikoje). Hermeneutika dėmesį kreipia į klausimą, dialogą su kūriniu. Tuo ji skiriasi nuo struktūralizmo ir semiotinių metodų. Kita vertus, greta ribų brėžimo (neišvengiamo ir būtino) matomos ir sąlyčio linijos. Knygoje *Grundzüge der Literatur – und Sprachwissenschaft* pabrėžiama, kad „literatūros hermeneutika patiria ir formalizmo, struktūralizmo įtaką, tačiau nuolat apibrėžia savo ribas“⁴. Savo ruožtu ir struktūrinėje analizėje dalyvauja filosofinės hermeneutikos mintis; ir subjektas, kuris skaito, mąsto ir supranta – procesualiai ir negalutinai.

Lietuvoje vis dar mažai tekstų, pristatančių vieną ar kitą hermeneutikos sritį, – lietuvių literatūrologijoje hermeneutika rodoma kaip šmėkla: čia įgaunanti profilius, čia išsisklaidanti, čia marinama ir mirštanti, čia nuolat prisikelianti vis nauju pavidalu. Gal hermeneutika (o ne tik semiotika)⁵ yra „linksmasis literatūros mokslas“, kur vienu metu reikia ir žinojimo, ir nuojautos; reikia dėmesingumo ir analitinėms procedūroms, ir kūriniui; reikia išmanyti sistemą, bet kartu jai iki galo nepasiduoti akiai (o pasiduoti kūrinio „kalbai“ ir estetinei įtaigai), – eiti vingiais, aplinkkeliais, šuntakiais, provokuoti save, kūrinių ir skaitytoją bei kolegą kritiką...

⁴ *Grundzüge der Literatur – und Sprachwissenschaft*. Hg.: Heinz Ludwig Arnolt und Volker Sinemus. 2 Bd. Bd. 1, München, Deutschen Taschenbuch Verlag, 1978, (5 Aufl.), S. 102–103.

⁵ Blykčiojanti semiotika: tarp metodo ir pasaulio. Su profesoriumi Kęstučiu Nastopka kalbasi Loreta Mačianskaitė ir Dalia Satkauskytė, in: *Colloquia*, 25, 2010, p. 177 (į kolegų klausimą, ar kartais semiotika nėra žaidimas, tolimas nuo socioumo problemų, Kęstutis Nastopka atsako: „Aš visiškai sutinku, kad semiotika yra žaidimas, žaidybinė disciplina; žaidimas ir suteikia laisvę, mąstymo laisvę, įtraukia vaizduotę, ir, jeigu tu laimi, suteikia linksmumo. Semiotika, kaip sako Greimas, yra linksmasis mokslas“).

Tad kyla klausimas: ar jos dalia – suteikti impulsą ir nuolat eiti į pagrindį, į mąstymo pamatus? Ar mūsų pažintoji hermeneutika kaip mąstymo principas suteikė mokslinei savivokai skaidrumo? Kiek hermeneutinis mąstymas įaugo į mokslo darbus kaip teorija, žiūra, mokykla? Ar hermeneutika išlaisvino galvojimą, ar įsuko „supratimo ratą“ ir vi-suomenėje, ar suko literatūrologų bendruomenę link susipratimo? Ar atsirado pokalbis su savimi, su tekstu, su kitu (skaitytoju, kolega mokslininku) kaip principas? Kiek herme-neutikų išstarmės išmokė žvelgti plačiau, išvelgti teorijų ir mokyklų sąsają, gretimumą? Manytina, kad kažkokiu būdu ji atvėrė kelius į trečio dešimtmečio literatūrologijos po-sūkius – į teorijų ir metodų „sienų pralaidumo“ galimybę. Hermeneutikų gausą ar tiesiog skirtingas hermeneutines prieigas pristatė Algis Mickūnas (Algis Mickūnas, *Tryliktoji hermeneutika. Estetika: meno ir pasaulio patirtis*, 2011). Tikėtina, kad šiuo dešimtmečiu struktūralizmo, semiotikos ir hermeneutikos bei fenomenologijos dialoguose radosi tam tikra metodologinė savirefleksija, kartais pati tampanti aprašymo objektu. Pažymėtina, kad su literatūrinės hermeneutikos patirtimis lietuvių humanitarikoje įsitvirtina ir litera-tūrologinės eseistikos žanras⁶.

Kita vertus, akivaizdu, kad literatūrinės hermeneutikos laukas lietuvių literatūrologijoje atrodo kiek skylėtas, mažai praktiškai metodologiškai išbandytas. Filologai hermeneutikos erdvėje turi tuščių vietų – neišverstų, nepristatytų, neapmąstytų, kaip dabar madinga sa-kyti, „neįveiktintų“ veikalų; trūksta analitinių pavyzdžių (rodančių ne tiek šimtaprocentę atitiktį teorijai, kiek asmenybiškai atveriančių literatūrologinės hermeneutikos galimybes).

Antrame dešimtmetyje iš filosofijos lauko į lietuvių literatūrologiją atėjo ir dėmesys fenomenologijai. Fenomenologijai „įterpti“ į lietuvių literatūrologų teritoriją reikėjo laiko ir mokslininkų pastangų. Kaip yra būtina verstini tekstą pristatyti teoriniu požiūriu, rodo Gastono Bachelard'o veikalo *Svajonių džiaugsmas* (1993) vieta lietuvių literatūrologi-joje, – ilgą laiką Bachelard'o tekstas vartotas iš esmės imitaciškai, nes funkcionavo be jo darbus supusio teorinio pagrindo pristatymo. Kitaip nutiko su Mauric Merleu-Ponty tekstais, – jie buvo ir versti, ir pristatyti, ir palydėti analitinių praktikų. Pamažu Lietuvo-je radosi fenomenologijos prieigas nuosekliai taikanti literatūrologų grupė (Daujotytė, *Literatūros filosofija*, 2001, *Literatūros fenomenologija*, 2003; Giedrė Šmitienė, *Kalbėti kūnu: Fenomenologinė Alfonso Nykos-Niliūno kūrybos studija*, 2007).

Šiuo dešimtmečiu matomi tampa tekstologiniai tyrimai (Paulius Subačius: *Teksto-logija. Teorijos ir praktikos gairės*, 2001), pagreitį įgyja LDK paveldo tyrimai (Sigitas Narbutas, *Nuo Mindaugo laikų iki Karpavičiaus pamokslų*, 2000; Dainora Pociūtė, *Maiš-tininkų katedros: Ankstyvoji reformacija ir lietuvių-italų evangelikų ryšiai*, 2008); Darius Kuolys, *Res Lituana: Kunigaikštystės bendrija. Pirmoji knyga: Respublikos steigimas*, 2009), ima ryškėti projektų finansuotas įdirbis. Saikingai funkcionuoja psichoanalitiniai literatūros tyrimai – sporadiškai vis pasirodo jų teorijų pagrindu parašytų darbų (Rima Pociūtė, Birutė Meržvinskytė). Savo vietos nuosekliai ieško literatūros teologijos žvalgy-

⁶ Tokią tendenciją pirmu dešimtmečiu besikeičiančiame kritikos diskurse pastebi Baliutytė: „Maištingai nu-siteikęs subjektyvumas greitai įgavo struktūrą: esė žanras tapo favoritu ir kritikoje. Ir ne tik dėl įpilietinto subjek-tyvumo, bet ir dėl to, kad tai buvo priešprieša akademizmui, nuasmenintam objektyvumui, kuris postmodernizmo akivaizdoje jau neturėjo jokių šansų“, Baliutytė, *Op. cit.*, p. 146.

mai (Dalia Čiočytė, *Biblija lietuvių literatūroje*, 1999; Dalia Jakaitė, „Šatrijos“ draugija lietuvių literatūros istorijoje, 2003; Gediminas Mikelaitis, *Kilti ir kelti: Šatrijos raganos literatūros teologija*, 2012).

Per du dešimtmečius susipažinta su daugeliu teorijų, išbandytos jų taikymo galimybės, ryškėja galiojančių teorijų spektras. Nors įtampa tarp skirtingų prieigų, pozicijų tebejuntama, tebevyksta diskusijos dėl „metodologijų baimės“, „teorinio nihilizmo“ ir „antimoksliskumo“⁷, bet kartu diskusijos skatina siekį susikalbėti. Teorinės ir metodologinės savipratos klausimus lietuvių literatūrologai (Nastopka, Dalia Satkauskytė, Aušra Jurgutienė, Donata Mitaitė) ėmė diskutuoti antro dešimtmečio viduryje; jų gyvo ir suinteresuoto kalbėjimosi pėdsakų randame žurnalo *Colloguia* puslapiuose⁸: svarstytos naujausios literatūros teorijos, literatūrologijos mokslinis kryptingumas, metodai, kompetencijos, tyrėjų teorinis sąmoningumas, literatūrologijos objektų kaita ir kt. Laikotarpio pabaigoje pasirodo Lietuvos literatūrologų kolektyvinio darbo vaisius – teorijų apžvalgas, teorinius tekstus ir analitines praktikas pristatantis keturių tomų vadovėlis *XX amžiaus literatūros teorijos* (2006–2011), kuriame patikimai atskleidžiamas svarbiausių ir lietuvių literatūrologijoje labiausiai taikomų teorijų spektras. Šis dešimtmetis – ne tik daugelio naujų teorinių mokyklų pažinimo, išbandymo laikas, bet ir įvairių mokyklų susikalbėjimo pagrindo ieškojimo laikas.

Trečias dešimtmetis: jungtys sociokultūriniai, antropologiniai pagrindai

Šiuo laiku išryškėja anksčiau užsimezgusių linkmių kontūrai. Kultūrologinės, civilizacinės idėjos, pirmu dešimtmečiu atrodžiusios įdomios, bet stokojančios naujos metodologijos ir atitinkamų priemonių, laikui bėgant prasigrauzė patikimas vagas. Per visus tris dešimtmečius nuosekliai vis nauju pavidalu pasirodančios sociokultūrinės studijos (Marijus Šidlauskas, *Poetas ir visuomenė XIX–XX amžiaus sankirtose*, 1994; Loretta Jakonytė, *Rašytojo socialumas*, 2005) rado ne tik savo vietą naujausių teorijų lauke, bet ir tapo atraminės. Pirmu dešimtmečiu tokiai krypciai formuotis daug paskatų davė filosofų, kultūrologų parengtos studijos (Arūnas Sverdiolas, *Steigtis ir sauga*, 1996), Atviros Lietuvos fondo leidiniai (kultūrologinės studijos, mentaliteto istorija, idėjų istorija)⁹. Į tradicinės literatūrologijos krypsmą link kultūrologijos teritorijų laikotarpio pradžioje žiūrėta, viena vertus, kaip į naujų objektų atradimą literatūrologijai, kita vertus, kaip į ryškėjantį „galios

⁷ Aušra Jurgutienė, Pozityvizmo pabaiga, arba Apie nemeilę literatūros teorijai, *Metai*, 2007, nr. 10, p. 83–89, rašo: „[I]teratūrologams <...> reikia mokytiis nelabai jiems įprasto ir nelengvo kalbėjimo konkretumo ir sąžiningumo, stengiantis kuo tiksliau apibrėžti savo poziciją, vartojamas sąvokas, tiriamąjį objektą ir adresatą“.

⁸ Vėluojantys klausimai apie žmogaus likimą ir literatūros mokslą. [Pokalbiai. Donata Mitaitė / Nikolajus Gėjus], *Colloguia*, 21, 2008, p. 154–162; Apie žvirblį literatūroje ir kine, arba lyginamosios ir intermedialios literatūros studijos Lietuvoje: ieškant kokybės ir teorinio sąmoningumo. Diskusija, *Colloguia*, 2010, 24, p. 129–138; Apie šuolį ir komplikuotą literatūrologijos tapatybę. Diskusija, *Colloguia*, 2010, 25, p. 152–163; Kur ir kaip iškeliauja subjektas. Diskusija, *Colloguia*, 2011, 27, p. 113–126; Gintaras Lazdynas, Konceptualiosios kritikos viršūnės ir gelmės. Diskusijos, *Colloguia*, 2012, 29, p. 192–204.

⁹ *Europos mentaliteto istorija, Pagrindinių temų apybraižos*. Sudarytojas Peter Dinzelbacher, Vilnius: Aidai, 1998; Marvin Harris, *Kultūrinė antropologija*, Vilnius: Tvermė, 1998; Jean-François Braunstein, Bernard Phan, *Visuotinės kultūros istorija*, Vilnius: Kronta, 2000 ir kt.

mechanizmo“ veikimą, madingų ideologijų konjunktūrą, kaip „persisluoksniavimo ir kovos už institucinį įteisinimą“ procesą¹⁰.

Posūkis į kultūros studijas kėlė literatūrologų kompetencijos tirti sociokultūrinius reiškinius klausimą. Tokį „stabelėjimą ties posūkiu“ patyrė ne tik sovietinių šalių mokslininkai. Vokietijos literatūrologai (nepatyrę sovietmečio ir socrealizmo kaip vienintelės teisingos teorijos) aštunto – dešimto dešimtmečio slenkstyje taip pat išgyveno ir naujų teorijų bei metodų stygių, ir atsargiai žiūrėjo į iš JAV atplaukiančią tyrimų bangą, kuri literatūrologijai siūlė keisti tyrimo objektą – tirti kultūrinį ir socialinį gyvenimą. Įtakingi tampa neomarksistai: Terry Eagleton, Hana Arendt, Fredric Jameson. Šie procesai stebėti su dideliu nepasitikėjimu, saugotasi diletantizmo, bet tikėtasi, kad tai sugražins literatūrologų dėmesį socialiniams reiškiniams. Susanne Greilich pažymi, kad dešimtame dešimtmetyje Vokietijoje po daugelį metų vykusių debatų filologijos studijose greta literatūros ir kalbos kaip svarbus trečias dėmuo ištvirtina kultūrologija. Šiuo terminu dabar mėgstama pavadinti ir mokymo knygas, ir katedras, ir studijų programas. Literatūrologiją bandoma modernizuoti keliant kultūrologinius klausimus, taikant kultūrologijos metodus. Kultūra analizuojama ir kaip kontekstas, ir kaip tekstas (sekant Stephen Greenblato „naujuoju istorizmu“). Literatūros mokslas ima rodyti kultūrologines kompetencijas ir tampa kultūrologija *per se*¹¹. Strėja istorinio mąstymo dėmenys (Faucault kolektyvinio diskurso, iliustracijų diskurso analizės; dekonstrukcijos šalininkų darbai, Greenblato idėjos)¹². Intermedialūs, interdisciplininiai tyrimai humanistikai atveria naujų požiūrių ir temų dirbama ir su neliteratūriniais tekstais, ypač akcentuojamas kultūrologinis, antropologinis žvilgsnis (tiriami jausmai, kūnas, gestai, kultūrų skirtingumai); naratologija kaip pasakojimo teorija pritaikoma psichologijai, teisei, atminties tyrimams. Matias Martinez apie naratologiją kalba kaip apie interdisciplininį tyrimo metodą *par excellence*¹³.

Lietuvoje matomas panašus judesys. Laikotapio pradžioje (pirmu dešimtmečiu) literatūrologų kultūrologiniai tyrimai reiškėsi kaip „paskiri balsai“, pastaruoju dešimtmečiu išsiskleidė kaip nuosekliai brendusi ir daug naujų požiūrių susiurbusi tyrimų kryptis. Šiame kelyje išsiskiria kultūrologiškai sodri Regimanto Tamošaičio *Kelionė į laiko pradžią* (1998), Brigitos Speičytės *Poetinės kultūros formos: LDK palikimas XIX amžiaus lietuvių literatūroje* (2004); Mindaugo Kvietkausko, *Vilniaus literatūrų kontrapunktai: Ankstyvasis modernizmas 1904–1915* (2007); Dalios Satkauskytės, *Subjektyvumo profiliai lietuvių literatūroje* (2008); Viktorijos Šeinos, *Laikinoji sostinė lietuvių literatūroje* (2014); Rimanto Kmitos, *Ištrūkimas iš fabriko: modernėjanti lietuvių poezija XX amžiaus*

¹⁰ Elena Baliutytė, *Laiko įkaitė ir partnerė: lietuvių literatūros kritika 1945–2000. Naujosios literatūros studijos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 155–156.

¹¹ Susanne Greilich, Kulturwissenschaft in der Philologie. Das Beispiel der deutschen Germanistik und Anglistik, in: *Symposium Culture@cultur*; Doi: 10.2478/sek-2019-0003-JBR-1(1)-2018-23-29 (Universität Toulouse; Leibniz Universität Berlin).

¹² Wilfried Barner, *Literaturwissenschaft – eine Geschichtswissenschaft?* München: Stiftung Historischer Kolleg, 1990, S. 19–20.

¹³ Matias Martínez, Naratologie als interdisziplinäre Forschungsmethode. Eine Beispielanalyse autobiographischer Holocaust-Darstellungen (Ruth Klüger: weiterleben, Edgar Hilsenrath: Der Nazi & der Friseur, Benjamin Wilkomirski: Bruchstücke), in: Susanne Knaller / Doris Pichler (Hg.). *Literaturwissenschaft heute. Gegenstand, Positionen, Relevanz.*[Sonderdruck], Uni Graz, V & R unipress, 2011, S. 179–192.

7–9 dešimtmečiais (2009). Sociokultūrinių tyrimų kryptis trečiu dešimtmečiu reiškėsi naujais pavidalais, atradusi jungčių galimybes antropologiniu, socialiniu, kultūriniu požiūriu, kur literatūra gali būti tiriama kontekstiškai plačiai. Tokį įvairiapusišką žvilgsnį matome Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto po kelerių metų seminarų ir diskusijų išleistose knygose (*Nevienareikšmės situacijos. Pokalbiai apie sovietmečio literatūros lauką*, 2015; *Tarp estetikos ir politikos. Lietuvių literatūra sovietmečiu*, 2015).

Tyrimų sritys (filosofija, literatūrologija, visuomenės socialinė istorija, etnokultūra, psichologija, mentaliteto istorija ir kt.), gyvavusios gana atskirai, dabar suartėja, įvairiai derinamos, egzistuoja tam tikrais „telkiniais“, „konglomeratais“. Į kultūrologinius antropologinius literatūros tyrimus (interviu, apklausos, atminties teorijos, „lauko tyrimai“) įsilieja fenomenologinė prieiga. Lietuvoje formuojasi artimų teorinių, panašių prieigų laukai, kurių centrais išlieka semiotikos, sociokultūriniai ir literatūros antropologijos tyrimai.

Plečiasi ir tiriamų literatūrų horizontas: lietuvių ir latvių literatūras tiria Aurelija Mykolaitytė ir Vigmantas Butkus; ryškėja lenkų literatūros kontūras ir lenkų literatūrologų išvalgomis grįsti tyrimai (Audinga Tikuišienė, Imelda Vedrickaitė, Brigita Speičytė). Nepriklausomybės pradžioje savo vietos ieškojusios postkolonijinės studijos, ilgai likusios abejotinoje vietoje neradus tinkamos prieigos, trečiame dešimtmetyje savitai pritaikomos egzodo literatūrai tirti (Laura Laurušaitė, *Tarp nostalgijos ir mimikrijos: lietuvių ir latvių pokario išėivijos romanas*, 2015). Ypač sparčiai rutuliojasi komparatyvistikos samprata: įtraukiami menų lyginimai, literatūros kūrinių teatriniai pastatymai, literatūros ir dailės, kino, teatro santykio aspektai (Loreta Mačianskaitė; Gintarė Bernotienė, *Menų sąveikos ieškojimai. Judita Vaičiūnaitė, Leonardas Gutauskas*, 2005; Manfredas Žvirgždas, *Šviesa ir tamsa Alfonso Nykos-Niliūno poezijoje; vizualumo aspektas*, 2006). Prieš du dešimtmečius į Europos humanitarinę mintį įsiveržusios intermedialumo teorijos į Lietuvą trečiu dešimtmečiu atkeliauja su pagreičiu (Irina Melnikova, *Literatūros (inter)medialumo strofos, arba Žodis ir vaizdas*, 2016) ir užima pozicijas kaip vienos iš madingiausių, atliepančių vizualinės kultūros dominavimą.

Dabarties „kultūros studijos“ kaip literatūrologinis konceptas klojamos ne tik ant naujų, bet ir ant senų literatūros mokslo pamatų, tradicinių monografijų (kuriose plačiai pristatyta rašytojo kultūrinė aplinka) įdirbio. Suderinami kultūrologinių tyrimų senieji ir naujieji aspektai, randama naujų jų jungčių, naujų modelių. Fenomenologinė žiūra (jos taikymo pradžioje atrodžiusi tokia filosofiskai „gryna“) sodrinama antropologinėmis, kultūrologinėmis patirties struktūromis. Net ir „grynasis fenimizmas“ pasirodo kaip nuosaikus, turintis raiškia sociokultūrinių ir antropologinių tyrimų projekciją, ypač tais atvejais, kai tiriamas XIX–XX amžius (Ramunė Bleizgienė, *Privati tyla, vieši balsai. Moterų tapatybės kaita XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje*, 2012).

Literatūros teorijų ir analitinės praktikos spektras išsiplėtė, išsišakojo, gražiai sulapoję; įdomiai ir netikėtai jungiamos kelios teorinės perspektyvos, surandama savitų tyrimo pozicijų. Tą pokytį lemia jaunų mokslininkų karta, imli šiuolaikinių užsienio teoretikų darbams. Kultūros studijos dabar susiurbia beveik viską (skaitytoją, medijas, istorijas). Bet: čia slypi ir pavojai: koliažas, dėlionė, skirtingais siūlais suadyta sena kojinių... Tokią idėjų ir prieigų sanklotą pažymi Heinzas Ludvigas Arnoldas ir Heinrichas Deteringas – jie užsimena apie tai, kad naujos teorijos ir metodai naujai apšviečia ir senuosius: Barthes

naujai kelia Aristotelio keltus klausimus, dekonstrukcijoje prasišviečia imanentinė analizė, Paul de Mano retorikoje – Emilio Staigerio retorika ir kt.¹⁴

Literatūros mokslas: tarp naujovių ir tradicijos

Lietuvių literatūrologų mentalinis judesys – greitai perprasti teorijas ir metodus – išryškino adaptavimo sunkumus. Kiekvienoje nacionalinėje kultūroje akademinės bendruomenės formuoja mokslo diskursus, kurie nulemti mąstymo tradicijų (idėjų, artefaktų, interpretacijos krypties) ir literatūrologinės praktikos. Šie trys dešimtmečiai atvėrė komplikuoatą naujų mokyklų, teorijų pristatymo ir jų „įauginimo“ į vartoseną procesą. Sava (senoji, turinti įdirbio) ir „svetima“ (nauja, be įdirbio) literatūros mokslo tradicija nėra pastovus dydis, tai – kintamasis dydis (kurios sąvokos adaptojamos, kurios atkrenta, koks santykis formuojasi su esančiomis teorijomis ir praktikomis), tai – nuolatinis procesas. Akivaizdu, kad lengviau veikia toji tradicija, kuri kultūroje jau turi kokių nors kontūrų. Mažai pažintas tyrimų kryptis įterpti į savą kultūrą yra keblesnis būdas: vienas dalykas yra susipažinti su teorijomis, bet visai kitas dalykas – jas paversti tyrimo praktika, įveiksminti konkrečioje kultūroje (nugludinti sąvokas, plėsti mąstymo kontekstus, sukaupti kritinių analitinių tekstų, diskursų, sukurti susikalbėjimo tradiciją). Tie žingsniai vyksta ne tik savaimingai, jie turi būti diskursyviai apmąstyti. Kaip tik tai, manytina, ir buvo trijų dešimtmečių lietuvių literatūrologijos raidos judesys.

Naujų teorijų pristatymai, pagrindinių tekstų vertimai, analitinių praktikų bandymai rodo, kad vienos teorijos prigijo lengviau, sėkmingiau, kitos – silpniau. Funkcionalūs pasirodė konkrečių autoritetų reprezentatyvių knygų vertimai. Rolandas Barthesas pirmu dešimtmečiu labiau pažintas kaip struktūralistas (Roland Barthes, *Teksto malonumas*, 1991), trečiu dešimtmečiu išverstį jo darbai, tiriantys meną filosofiniu ir juslių požiūriu, atitinka bendrą lietuvių literatūrologų dėmesio teorijoms kaitą. Vertimų dėka vaisingai išsiskleidė filosofinės hermeneutikos laukas (Martin Heidegger, Hans-Georg Gadamer), literatūrinės hermeneutikos mintis (Paul Ricoeuro, *Interpretacijos teorija*, 2000, *Egzistencija ir hermeneutika: interpretacijų konfliktas* 2001) bei fenomenologinio mąstymo principai (Algis Mickūnas, David Stewart, *Fenomenologinė filosofija*, 1994; Merleau-Ponty, *Akis ir dvasia*, 2005, *Juslinio suvokimo fenomenologija*, 2018). Gerai prie lietuvių literatūrologinės tradicijos prigludo Ericho Auerbacho knyga *Mimesis* (2003). Lietuvių literatūrologijai svarbus pasirodė filosofinis žvilgsnis į žmogų ir sociokultūrinius procesus, – Martino Buberio (*Dialogo principas I, II*, 1998, 2001), Hanah Arend (*Žmogaus būklė*, 2005) tekstai gerai funkcionuoja kultūroje. Apskritai verta pasakyti, kad kultūrologų, filosofų idėjos lietuvių literatūrologams turi reikšmės, kad idėjų cirkuliacija tarp filosofų ir literatūrologų yra savita ir stipri lietuvių literatūrologijos linkmė.

Pavykę sociokultūrinių teorijų ir tyrimų vertimai (Michel Foucaul, *Disciplinuoti ir bausti* (1998) ir *Diskurso tvarka* (1998); Dominique Mangeneau, *Literatūros kūrinio*

¹⁴ Grunzüge der Literaturwissenschaft. Heinz Ludvig Arnold, Heinrich Detering (Hg.), München: Deutsche Taschenbuchverlag, 1996, S. 14.

kontekstas: sakymas, rašytojas, visuomenė (1998); George Steiner, *Tikrosios esatys* (1998). Įsigyveno Pierre Bourdeu sąvokos ir analitinė praktika, tik bent kiek platesnio jo darbų vertimo dar trūksta.

Kultūros dalimi tapo itin gerai išversta (vertė Donata Mitaitė) Michailo Bachtino knyga *Dostojevskio poetikos problemos* (1996), pravartus būtų ir jo knygos apie Rable vertimas. Kultūrologinės krypties literatūrologų darbams svarbūs vertimai: James Cliford *Kultūros problema. XX amžiaus etnografija, literatūra ir menas* (2006); Cliford Geerz *Kultūros interpretavimas* (2005); Stephen Grienblat *Vilas ir pasaulio valia: kaip Šekspyras tapo Šekspyru* (2007).

Nors puikiai į literatūrologiją įsiterpė psichoanalizės klasikų darbai (Zigmunto Freud, Gustavo Jungo), bet siaurokai funkcionuoja Julios Kristevos knyga *Maišto prasmė ir beprasmybė* (2003); trūksta Jacques Lacano vertimų ir apskritai platesnio psichoanalitinės prieigos pristatymo (tada atkris reikalas perpasakoti). Didesnio vertimų proveržio laukia Gerardo Genette'o naratologijos, diskurso teorijos, nors jau du dešimtmečius vartojamos jo pasiūlytos sąvokos ir analitinės technikos (Nijolė Keršytė, Dainius Vaitiekūnas¹⁵). Panaši situacija su Jacques Derrida: jo knyga *Apie gramatologiją* (2006) išversta (vertė Keršytė), dekonstrukcijos samprata pristatyta¹⁶, bet imlesnio, platesnio „vartojimo“ kiek stinga.

Aptarimo verti įvadai, vadovėliai, apžvalginės knygos. Pavyzdžiui, Barber ir kt. *Literatūros analizės kritinių metodų pagrindai* (1998), pasirodžiusi pirmu dešimtmečiu, kai dar justai teorijų apžvalgų trūkumas, buvo itin funkcionali. Puikiai pasitarnavo Terry Egltono *Įvadas į literatūros teoriją* (2000), kur teorijos pristatomos kritiškai, asmenybiškai vertinamos aptariamoms literatūrologinės mokyklos. Kiek kitaip nutiko literatūros teorijų apžvalgai poetikos požiūriu – ir Gerardo Dessonso *Poetikos įvadas* (2005), ir Pierre'o Chartier'o *Įvadas į didžiąsias romano teorijas* (2001) tebelaukia „įveiklinimo“. LLTI keturių tomų vadovėlio serija (XX amžiaus literatūros teorijų ir analitinės praktikos pavyzdžiai) tapo ne tiek darbo knygomis, kiek orientavimosi kelrodžiu ir kartu parodė, kaip keblu pristatyti teoriją ir „parodyti“ jos praktiką pavyzdiniu būdu.

Kai mąstome apie „seną“ tradiciją ir naujas teorijas, jų tarpusavio santykį ir klausiam, kaip tą naujumą „įdiegti“, išskyla A. Andriuškevičiaus kiek ironiška mintis: „čia turiu pabrėžti, kad matau skirtumą tarp žinių ir patirties“¹⁷. Žinios yra svarbu, bet dar svarbiau įdirbis. Svetimos tradicijos įauginimas į savąją kultūrą (kalbą, sąvokas, mąstymo taką) veikia panašiai kaip Alfonso Lingio aprašytas žmogaus santykis su pirminiais patyrimais – mes veikiame patyriminiu būdu, ant jau esančio patyrimo klojame naujus patyrimus¹⁸. Pridurčiau, kad būtent tokiu būdu įgyjame ir naujų akademiinių diskursų patyrimą. Mintis (iš pirmo žvilgsnio gal ir banalias) apie „adaptacijos“ keblumus primenu dėl to, kad ši aspektą turime ne tik žinoti, bet ir nuolat iš to žinojimo kildinti savo veiklą. Naujų teorijų

¹⁵ Dainius Vaitiekūnas, Gerardo Genette'o naratologija, in: *Žmogus ir žodis*, 2002, II, Nr. 4, p. 30–42.

¹⁶ Manfredas Žvirgždas, Dekonstrukcijos samprata ir ją apibrėžiančios kategorijos Jacques'o Derrida straipsniuose, in: *Žmogus ir žodis*, 2002, II, Nr. 4, p. 103–110.

¹⁷ Alfonsas Andriuškevičius, *Rašymas dūmais*, 2004, p. 51.

¹⁸ Alfonsas Lingis, *Bendra kalba, paskiri balsai*, 2009, p. 108.

pristatymas neatsiejamas nuo atitinkamų sąvokų tikslaus vertimo ir vartojimo įgalinimo: Keršytė ne tik verčia naratologijos srities darbus, bet ir gludina sąvokas; Satkauskytė probleminiuose straipsniuose pristato sociokultūriniais tyrimams taikomas sąvokas ir svarsto jų galiojimą.

Koks mūsų lūkesčių horizontas? Gal nevēlu išversti Rene's Welleko, Austino Wareno, Lotmano struktūrinės analizės knygas (savo kultūroje būtina turėti išverstų pirminių šaltinių), Romano Ingardeno, Oskaro Walzelio, Emilio Staigerio, Wolfgango Kayserio, Hanso Roberto Jausso, tinkamai perleisti Wolfgangą Iserį. Būtina išversti Emile Benveniste, Paulo de Mano, Renate Lachman pagrindinių darbų bent fragmentus.

Labiausiai reikia elementarių vadovėlių, bent trijų keturių skirtingų „trumpųjų kursų“, ypač – populiarinamųjų, kritinių. Vokietijos literatūros moksle ryški tokia populiarinimo kryptis: rašoma daug įvadų, apžvalgų, įdomių ir įvairių studijų apie konkrečios teorijos ar metodo istoriją. Nepasant to, kad šios studijos yra populiarinamosios, pažindinamosios, jos yra ir vertinamosios. Tokios knygos ne tik užpildytų spragą tarp nežinojimo ir aukštos klasės žinojimo, bet ir mąstymui suteiktų struktūros, tvarkos ir niuansų. Mūsų kultūroje tie procesai vyksta pernelyg „kietai“, vieninteliškai, perfekcionistiškai; atrodo, kad „galvon suaugę baras profesoriai“, o reikia – „pavasarių šimto“.

Dar reikia mūsų lietuvių literatūrologų darbų energingesnės sklaidos užsienyje: reguliariai pasirodančių publikacijų (jų adaptacijų) užsienio žurnaluose arba, atvirkščiai, kas keleri metai Lietuvos „Lituanistikos“ žurnalo numerio, skirto užsienio auditorijai.

Lietuvoje tai ryškėja, tai blėsta interesus telkiantys sambūriai, grupės (pradžioje – pasaulio lituanistų bendrija, paskui – semiotikai, „Baltų lankų“ savaitės, komparatyvistai, literatūros teologijos kryptis, senosios literatūros tyrinėtojai, LLTI sovietmečio tyrimų seminarai, VU „prigimtinės kultūros“ seminaras). Vis dėlto mūsų literatūrologijos lauke justis trūkumas viešai sistemingai veikiančių (ypač sociokultūrinės sklaidos požiūriu) akademinų mokyklų. Be instituciskai funkcionuojančio Greimo centro kiti sambūriai laikosi kelių tyrėjų iniciatyva, o teorinei mokyklai veikti reikia ir vedlių, ir kritinės tyrėjų masės, ir nuolatinio minties judesio, impulsų, kontaktų. Telkiamasi į „mokyklas“ kiek išsklaidė kitas reiškiny – mokslo projektai. Pirmas išpūdis toks, kad finansuojami mokslo projektai sutelkė mokslininkus į tam tikras grupes, bet labai trumpam; be to, projektų finansavimo konkurencija (ji tikrai būtina) ir atlikimo skuba kiek iškraipė nuoseklių tyrimų ritmą, išryškino savo paties, kaip reiškinio, prieštarumą.

Nuo pirmo dešimtmečio tebelydi klausimas, kaip „susikalbėti“ paskiriems mokslininkams, mokykloms, akademiniam diskursams? Pagrindinė laikysena – siekti suprasti atlikto tyrimo aspektiškumą (tokį siekį keliamo dalyko aprašuose studentams), diskutuoti sąvokas, nepadengti vieno metodo kitu, nenustatinėti pirmumo / antrumo, naujumo / nenaujumo, turėti interesą suprasti kolegų pozicijas. Kultūroje visada egzistuoja interesų grupės su savo strategija, nuomonės formavimu, pamainos rengimu. Svarbu suvokti, kiek tą jaučiame, kiek tame dalyvauname, kaip vertiname. Tada išsiskleistų atvira ir komuni-katyvi, šį bei tą bendro turinčių literatūrologų bendrija.

Vietoje išvadų

Minėtų mokslo teorijų pristatymas ir įveiklinimas – esminė trisdešimties metų literatūros mokslo kaitos kryptis ir turinys. Išbandyti skirtingi teoriniai žvilgsniai, metodai. Pirmu dešimtmečiu greta griežtų ribų brėžimo tarp mokyklų radosi mokslinės savirefleksijos poreikis atstovaujamos teorijos atžvilgiu; antruoju – nyko mokslininkų pretenzijos vienu kitiems dėl teorinių nuostatų, plėtėsi teorinių prieigų laukas, radosi diskusijų, susikalbėjimo; trečiu dešimtmečiu plėtėsi „kultūros studijų“ laukas, ryškėjo literatūrologijos objekto kaita ir literatūrologijos kompetencijų plėtra; prasidėjo dermių tarp mokyklų ieškojimas; chameleoniskai atgijo teksto / konteksto (sociokultūrinės tikrovės, sąmonės) santykio svarba. Į šią trisdešimties metų literatūrologijos kaitą galima žiūrėti ir kaip į posovietinės tikrovės reiškinių, bet lygiai taip pat galima jį matyti kaip simptomishką visai Europai.

Per tris dešimtmečius apsisuko tobulas ratas: nuo žmogaus – prie teksto; nuo teksto – prie žmogaus (nuo struktūralizmo, semiotikos, autoriaus mirties prie fenomenologijos, antropologinių, sociokultūrinių perspektyvų). Vertybe tampa teorijų lauke veikianti asmenybiška žiūra, kūrybiškas teorijų taikymas. Galėtume sakyti, kad baigiasi metodų paieškos lenktynės – „literatūrologinio modernizmo“ etapas ir dabar prasideda tikrasis postmodernizmas.

Kitas žvilgsnis galbūt procesus matytų kitaip, išskirtų kitas verstines knygas, nubrėžtų kitas literatūros mokslo raidos kraštines. Tebūna tų žvilgsnių ne vienas.